

СевКавГТУ, 2008. № 6. Профильное и профессиональное самоопределение старшеклассников: теория и практика: материалы Всероссийской научно-практической конференции, 17–18 декабря 2008 года / сост. Е.Л. Руднева, О.Г. Красношлыкова. Кемерово: КРИПКиПРО, 2008. Ч. 1. 2008. 277 с.

6. Повалий Л.В. Особливості професійного самовизначення сільських дівчат-старшокласниць. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2013. № 7 (33) С. 84–92.

7. Фролова С.В. Психологические особенности профессионального самоопределения старшеклассников: дисс. ... канд. психол. наук. М: Московский психолого-социальный институт, 2009. 204 с.

8. Шмелев А.Г., Зеличенко А.И. К вопросу о классификации мотивационных факторов трудовой деятельности и профессионального выбора. URL: https://studbooks.net/720248/.../vliyanie_motivatsionnyh_faktorov_vybor_professii

УДК 159.942.2

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННІ СТУДЕНТА

Фурман В.В., старший викладач кафедри загальної,
вікової та педагогічної психології
Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті розглядається теоретичне обґрунтування та емпіричне вивчення особливостей розвитку емоційного інтелекту в професійному становленні студента. Розглянуто технології розвитку емоційного інтелекту. Наведено дані впровадження технологій розвитку емоційного інтелекту в професійне становлення студента.

Ключові слова: емоційний інтелект, професіоналізація особистості, технології розвитку емоційного інтелекту.

Фурман В.В. РАЗВИТИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ СТАНОВЛЕНИИ СТУДЕНТА

В статье рассматривается теоретическое обоснование и эмпирическое изучение особенностей развития эмоционального интеллекта в профессиональном становлении студента. Рассмотрены технологии развития эмоционального интеллекта. Приведены данные внедрения технологий развития эмоционального интеллекта в профессиональное становление студента.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, профессионализация личности, технологии развития эмоционального интеллекта.

Furman V.V. DEVELOPMENT OF EMOTIONAL INTELLECTUAL PROFESSIONAL STUDENT STUDY

The article deals with theoretical substantiation and empirical study of the peculiarities of the development of emotional intelligence in the professional development of the student. Technologies of development of emotional intelligence are considered. The data of introduction of technologies of development of emotional intelligence in the professional formation of the student is given.

Key words: emotional intelligence, professionalization of personality, technology of development EI.

Постановка проблеми. У сучасних умовах професійного розвитку роботодавці все більше вимагають від фахівців високого рівня розвитку емоційного інтелекту (EI). Фахівці з високим рівнем емоційного інтелекту добре розуміють свої емоції, почуття інших людей, можуть ефективно керувати своєю емоційною сферою, і тому в суспільстві їхня поведінка більш адаптивна і вони легше досягають своїх цілей у взаємодії з оточуючими, в професійній та міжособистісній сферах. Саме під час навчання в університеті студент може вплинути на розвиток власної емоційної сфери, беручи

активну участь у різноманітних тренінгових програмах, обираючи дисципліни (курси за вільним вибором студента), які будуть спрямовані на розвиток EI, що у майбутньому позитивно проявиться на високому рівні професійної відповідальності, інтенсивними міжособистісними відносинами, стресостійкістю, що вимагає ефективної емоційно-вольової регуляції [7; 8]. Необхідність розвитку EI студентів зумовлена тим, що він сприяє результативності та ефективності міжособистісної взаємодії у професійній діяльності, профілактиці емоційного здоров'я майбутнього фахівця.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розвинена емоційна культура, фундаментом якої є емоційний інтелект, є запорукою стійкості студентів до стресогенних умов періоду професійного становлення. Розвиток емоційного інтелекту особистості впливає також на здібності до соціально-психологічної адаптації у студентському середовищі, оскільки емоційний інтелект є її чинником.

У вітчизняній психологічній науці поняття EI вивчали Е. Носенко, Н. Килимига, О. Власова, Г. Юсупова, М. Манойлова, Т. Березовська, А. Лобанов, А. Петровська, І. Андреева та ін. [1; 8; 9; 16].

Науковці С. Дерев'яно, Т. Шиян, В. Зарицька, І. Мещерякова, Т. Гудкова, Т. Кондратьєва, Г. Кошонько [5; 7; 10] наголошують на необхідності формування емоційного інтелекту саме в роки студентства, оскільки освіта у вищому навчальному закладі має на меті формування компетентного фахівця, який володіє не лише суто професійними навичками, але й має розвинене творче мислення, навички ефективної комунікації, здатність адаптуватися до змін та вимог у соціумі, а також у поточній діяльності.

На думку В. Зарицької, професійне становлення особистості відбувається у процесі навчання у вищому навчальному закладі. Цей процес можна охарактеризувати через визначення поняття *професіоналізації*. Отже, *професіоналізація особистості* – це цілісний безперервний процес становлення особистості фахівця, який починається з моменту вибору майбутньої професії та завершується, коли особистість припиняє активну трудову діяльність [7].

Зазначимо, що аналіз наукових джерел з проблеми дослідження показав, що у психологічній науці використовується низка термінів, пов'язаних з емоційним інтелектом, зокрема такі: «емоційна розумність» (Е. Носенко), «емоційне самоусвідомлення» (О. Власова), «емоційна компетентність» (К. Саарні), «емоційне мислення» (О. Тихомиров), «емоційна грамотність» (К. Стайнер), «емоційна обдарованість» та ін. Така розгалуженість визначення вказує на полікомпонентність, інтегративність емоційного інтелекту та кутів, під якими його вивчають сучасні науковці [13].

Г. Гарскова, обґрунтовуючи визначення цього поняття, його відмінність від загального інтелекту та значення для діяльності людини, стверджує: «Емоційний інтелект – це здатність розуміти ставлення особистості, репрезентовані в емоціях, та керувати емоційною сферою на основі інтелектуального аналізу і синтезу». Багато авторів, зокрема І. Андреева, Дж. Майер, П. Селовей,

розглядають емоційний інтелект як «сукупність ментальних здібностей» [1; 12; 19].

На нашу думку, *емоційний інтелект* – це інтегративна особистісна властивість, яка зумовлюється динамічною єдністю афекту та інтелекту через взаємодію емоційних, когнітивних, конативних і мотиваційних особливостей і спрямована на розуміння власних емоцій та емоційних переживань інших, забезпечує управління емоційним станом, підпорядкування емоцій розуму, сприяє самопізнанню і самореалізації через збагачення емоційного і соціального досвіду.

Згідно з концепцією Г. Гарднера, у структурі емоційного інтелекту необхідно розглядати два змістовні компоненти EI [18; 19; 20]:

– внутрішньоособистісний – спрямований на власні емоції та характеризується такими складниками, як самосвідомість, рефлексія, самооцінка, самоконтроль, мотивація досягнень;

– міжособистісний – спрямований на емоції інших людей та включає емпатію, толерантність, комунікабельність, конгруентність, діалогічність.

Слід зазначити, що теоретичні підходи до розуміння структури емоційного інтелекту також значно різняться серед науковців.

Метою статті є розкриття сутності і цінності емоційного інтелекту в професійному становленні студента, розгляд технологій розвитку емоційного інтелекту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Витоки дослідження емоційного інтелекту можна простежити в роботі Ч. Дарвіна, який зазначав важливість емоційного вираження для виживання, а також для адаптації. У 1900-х роках, хоча традиційні визначення інтелекту робили наголос на таких когнітивних аспектах, як пам'ять і вирішення проблем, низка впливових дослідників у галузі дослідження інтелекту почали визнавати важливість некогнітивних аспектів.

Таким чином, у 1920 році Е.Л. Торндайк для опису навичок розуміння та управління іншими людьми ввів у свою роботу термін «соціальний інтелект». Д. Векслер у 1940 році описав вплив нерозумових факторів на інтелектуальну поведінку. На його думку, «моделі інтелекту, які розглядаються наукою, не будуть повними, поки ми не зможемо адекватно описати вищезгадані фактори» [20].

У 1983 році Г. Гарднер у роботі «Рамки розуму: теорія множинного інтелекту» (Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences) ввів ідею про множинні інтелекти, окремо розглядаючи міжособистісний інтелект, який він характеризує як здатність розуміти наміри, мотиви і бажан-

ня інших людей і внутрішньоособистісний інтелект, який він розглядає як здатність зрозуміти себе, оцінити свої почуття, страхи і мотиви. На думку Гарднера, традиційні показники інтелекту, такі як IQ, не в змозі повністю пояснити когнітивні здібності та особливості людини [18; 19; 20].

Концепція емоційного інтелекту (EI) як такого з'явилася в психологічній науці наприкінці ХХ століття. Її засновниками стали американські психологи Д. Карузо, П. Селовеї і Дж. Майер, які розглядали емоційний інтелект як сукупність ментальних здібностей до розуміння власних емоцій і емоцій інших людей [12; 19].

З теоретичного аналізу бачимо, що емоційний інтелект (EI) розглядається науковцями як не вузько направлене поняття, він, на їхню думку, виконує певні широкоформатні функції, а саме:

- інтерпретативну функцію, яка дає змогу людині продуктивно здійснювати розшифрування емоційної інформації (емоційні вирази обличчя, інтонації голосу тощо), що сприяє накопиченню та систематизації знань, формуванню власного емоційного досвіду;

- регулятивну функцію, яка сприяє стану емоційної комфортності та забезпечує адекватність зовнішнього вираження емоцій людини;

- адаптивну та стресозахисну функцію, що полягають в актуалізації та стимулюванні психічних резервів людини в ускладнених життєвих ситуаціях;

- активізуючу функцію, яка забезпечує гнучку спроможність до конгруентності у спілкуванні [15].

Завдяки можливості кількісно виміряти емоційний інтелект вчені можуть оцінювати ступінь його впливу на досягнення людини.

На думку М. Журавльової, у вітчизняній психології необхідність появи терміна «емоційний інтелект» була зумовлена розвитком досліджень у сфері емоцій і інтелекту, вивченням зв'язку ментального й афективного в структурі психічної діяльності, а також дослідженням емоційних здібностей. Так, у сучасній психологічній теорії та практиці широко вивчені такі особливості емоційної сфери особистості, як емпатія, вразливість, емоційність і емоційна стійкість [6, с. 168].

Отже, проблема емоційного інтелекту нині ґрунтується на наукових дослідженнях вітчизняних та зарубіжних фахівців: Д. Гоулмана, Н. Холла, Дж. Мейера, П. Селовеї, Д. Карузо, Р. Бар-Она, К. Кордяліса, Є. Ейдімтайте, С. Дерев'янка, С. Колот, В. Зарицької, Ю. Бреус, В. Фурман та ін. [2; 4; 5; 7; 9; 12; 15; 19; 17].

Емоційний інтелект часто підноситься як абсолютний ключ до успіху у всіх сферах

життя: у школі, на роботі, у взаєминах. Однак, на думку Дж. Мейера, EI, можливо, є причиною всього лише 1–10% (згідно з іншими даними – 2–25%) найважливіших життєвих патернів і результатів. Єдина позиція, щодо якої популярна і наукова концепції емоційного інтелекту дійшли згоди, полягає в тому, що емоційний інтелект розширює уявлення про те, що означає бути розумним [12]. Можемо констатувати, що емоційний інтелект є необхідним чинником мотивації розумової активності, оскільки визнання своїх почуттів і керування ними в конструктивний спосіб збільшує інтелектуальні сили особистості.

Окрім психологічних передумов розвитку EI, можемо виокремити біологічні передумови, які також можуть впливати на рівень розвитку EI:

- рівень EI батьків – чим вищий рівень емоційного інтелекту в батьків і сімейний дохід, тим вищі показники емоційного інтелекту в їхніх дітей. Відповідно до теорії Д. Гоулмана, кар'єрні й матеріальні успіхи є, як правило, наслідком високого емоційного інтелекту;

- правопівкульний тип мислення – як відомо, права півкуля відповідає за творчість, уяву, за цілісне сприйняття (сприйняття образів) й інтуїцію (на протигагу функціям і компетенціям лівої півкулі). Було доведено, що люди з розвиненою правою півкулею краще розпізнають емоції оточуючих за мовною інтонацією, оскільки правопівкульний тип мислення пов'язаний з невербальним інтелектом. Таким чином, домінування в особистості правої півкулі над лівою виступає як певна передумова підвищеної емоційної сприйнятливості, що характеризує успішність адаптації емоційного стану індивідуума до зовнішніх умов;

- властивості темпераменту – розумова активність екстравертів більше спрямована на зовнішній світ, ніж на самих себе, а це означає, що вони найбільш здатні до формування адекватної емоційної відповіді на дії й почуття інших людей [3; 11; 18].

З огляду на наші теоретичні наукові розвідки, було побудовано пілотне дослідження рівня розвитку емоційного інтелекту в професійному становленні студентства. Отже, в емпіричній частині нашого дослідження взяли участь 49 студентів Київського університету імені Бориса Грінченка, II–VI курсів.

Студентам було запропоновано діагностичну методику «Діагностика емоційного інтелекту» Н. Холла. На нашу думку, цей опитувальник найкраще відобразить рівень розвитку EI студентів в їхньому професійному становленні, а саме виявить здатність розуміти ставлення особистості, що представлені в емоціях, та

управляти емоційною сферою на основі прийняття рішень. Ця діагностична методика побудована на загальнотеоретичних уявленнях про емоційний інтелект як про особистісні характеристики, що дають змогу розпізнавати свої емоції, управляти ними, розпізнавати почуття в кожній конкретній ситуації.

Ця методика дає нам можливість діагностувати одразу п'ять компонентів емоційного інтелекту:

- емоційна обізнаність або теоретичні знання про емоційну сферу та її регуляцію;
- стресостійкість або емоційна гнучкість;
- самомотивація або довільне управління своїми емоціями;
- емпатія або здатність співчувати іншим людям;
- розпізнання емоцій інших людей або здатність впливати на емоційний настрій інших людей.

У результаті дослідження нами було отримано такі результати, що представлені графічно на рис. 1:

На графіку можна простежити, що у студентів домінує середній рівень за шкалою «Емоційна обізнаність», проявляється низький рівень за шкалою «Стресостійкість». «Самомотивація» показує низький рівень, «емпатія» та «розпізнавання емоцій інших» проявлені також на середньому рівні.

Отже, можемо підсумувати, що у більшості членів групи діагностується залежно від шкали середній та низький рівень емоційного інтелекту (EI), що графічно представлено на рис. 2:

За методикою загальний показник рівня розвитку емоційного інтелекту (EI) студентів дорівнює низькому, це 85% студентів. На основі отриманих даних можемо передбачити, що студентам важко бути ефективними в умовах стресу, зберігати спокій в умовах тиску, а також швидко відключатись від негативних емоцій.

Таким чином, навіть у пілотному зрізі ми бачимо потребу у впливі на розвиток емоційного інтелекту студента у професійному становленні.

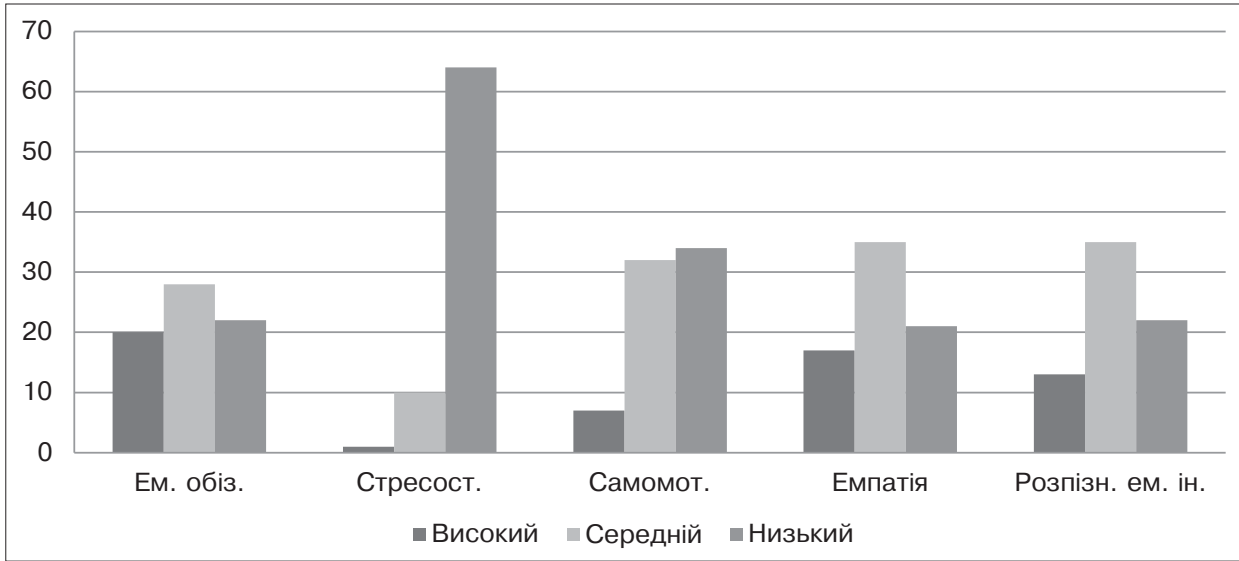

Рис. 1. Рівень розвитку емоційного інтелекту у студентів за методикою Н. Холла

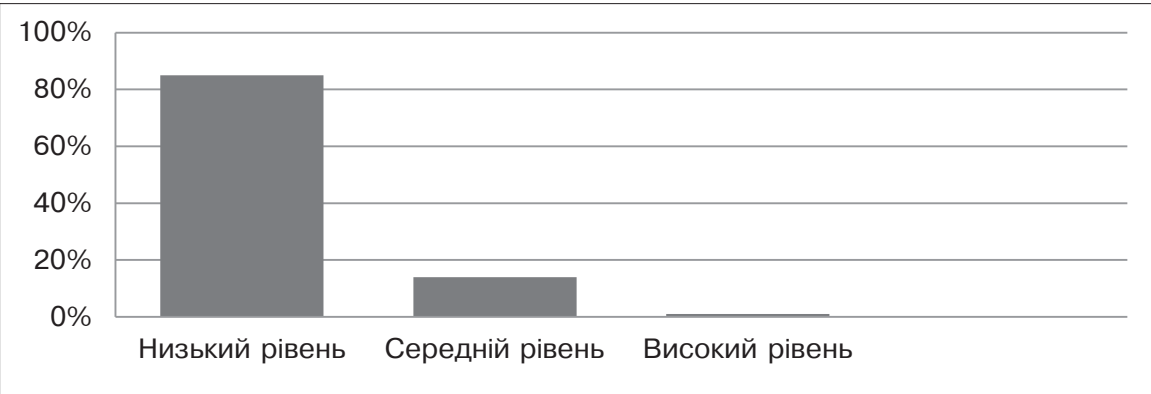

Рис. 2. Рівень розвитку емоційного інтелекту за методикою Н. Холла за рівнями

Є велика кількість технологій розвитку емоційного інтелекту (EI), це і активна участь у тренінгових програмах, навчальні програми тощо.

Наприклад, у разі розвитку розуміння й контролю власних емоцій І. Оришкевич [14, с. 24] пропонує таку технологію:

- не зациклюватись на негативних емоціях, а спробувати «перемкнути» свої думки на інші справи;

- якщо людина дуже знервована або відчуває якусь провину, сором чи щось інше, треба спробувати знайти причину цього стану і розібратися в ній;

- якщо поганий настрій, то можна звернутися до друзів, знайомих по допомогу, а не тримати негативні почуття в собі;

- якщо все ж переповнюють негативні емоції й людина не знає, як їх позбутися, то треба спробувати пожартувати над собою, сказати собі, що це не варто здоров'я.

Нашій групі респондентів було запропоновано навчальну програму «Психологія емоційного інтелекту», яка включає не тільки теоретичний, а й практико-орієнтований матеріал для ознайомлення та впровадження:

- Змістовий модуль I. «Емоційний інтелект – історико-філософські витоки»;

- Змістовий модуль II. «Наукові підходи до розуміння емоційного інтелекту»;

- Змістовий модуль III. «Емоційний інтелект як інтегративна властивість особистості»;

- Змістовий модуль IV. «Розвиток емоційного інтелекту».

У практичній частині у студентів була можливість ознайомитись та апробувати різні технології, обрати за рахунок індивідуального та особистісного підходу саме ті, що підійдуть окремо кожному. Також студенти створювали та впроваджували індивідуальні та групові проекти розвитку емоційного інтелекту (EI).

У результаті проведення пілотного зрізу емпіричних даних та впровадження у навчальний процес дисципліни «Психологія емоційного інтелекту» можна говорити про її ефективність. У повторній діагностиці студенти показали динаміку розвитку емоційного інтелекту (EI) у групі, підвищили рівень загального показника, покращили результати за шкалою «Самотивація» – високий рівень, «Емоційна обізнаність» – високий рівень, «Стресостійкість» підняли до середнього рівня, інші показники залишилися на середньому рівні.

Є багато технологій для активації, розвитку емоційно-інтелектуального ресурсу

студента в професійному становленні. Всі технології засновані на продуктивній інтелектуальній діяльності. Перерахуємо основні відомі технології, які можна впровадити у навчальний процес, що сприятиме розвитку емоційного інтелекту (EI) студента у професійному становленні:

- соціальна технологія;

- технологія особистісно орієнтованого розвивального навчання;

- технологія ситуативного моделювання;

- проектні технології;

- технологія критичного мислення;

- технології розвитку емоційного інтелекту засобами арт-методів;

- технологія вітагенного навчання.

Доцільним є використання цих технологій, тому що опрацювання навчального матеріалу вимагає ґрунтовних досліджень студента. Працюючи над проектами, студенти проходять усі стадії технології виконання завдань, забезпечуючи управління емоційним станом, підпорядковуючи емоції розуму, сприяючи самопізнанню і самореалізації через збагачення емоційного і соціального досвіду. Для розв'язання суперечностей між життєвим досвідом студента і новою інформацією варто використовувати прийоми критичного мислення тощо.

Перспективи наших майбутніх наукових розвідок передбачають і надалі досліджувати тематику розвитку емоційного інтелекту (EI) у професійному становленні студента, плануємо доопрацювання та впровадження навчального матеріалу, тренінгових курсів та подальших ґрунтовних емпіричних досліджень.

Висновки з проведеного дослідження. Метою оптимізації розвитку емоційного інтелекту у студентів виступає процес професіоналізації. У контексті нашого дослідження розглядаємо професіоналізацію як вибірккову спрямованість на діяльність, яка виникає на ґрунті позитивного ставлення до всіх видів занять, що будуть викладати в навчальному закладі, тому що вони скеровані відповідними потребами та вимогами до професії.

Емоційний інтелект як інтегральне утворення сприяє результативності та ефективності міжособистісної взаємодії у професійній діяльності, профілактиці емоційного здоров'я майбутнього фахівця.

Проте проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми та потребує розширення наукових досліджень, вдосконалення практики ВНЗ щодо розвитку EI у студентів на етапі їхнього професійного становлення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреева И. Эмоциональный интеллект: исследование феномена. Вопросы психологии. 2006. № 3. С. 78–86.
2. Бреус Ю. Эмоциональный интеллект как личностный ресурс профессионального становления представителей социомических профессий. Society, integration, education. Proceedings of the International Scientific Conference. Rezekne. 2014. V. I. P. 65-74.
3. Гоулмен Д., Ричард Б., Макки Э. Эмоциональное лидерство. Искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта. М.: Альпина Паблишер. 2016. 304 с.
4. Гоулмен Д. Эмоциональный интеллект. М.: АСТ: АСТ МОСКВА. 2009. 478 с.
5. Дерев'яно С. Актуалізація емоційного інтелекту в емоціогенних умовах. Соціальна психологія. К.: 2008. № 1 (27). С. 96–104.
6. Журавлева М.О. Вивчення емоційного інтелекту практичних психологів. Методологія досліджень та сучасні соціальні, економічні і психологічні проблеми розвитку суспільства: Зб. наук. пр. Д.: 2011. С. 168–174.
7. Зарицька В.В. Необхідність розвитку емоційного інтелекту особистості в процесі її підготовки до професійної діяльності. Вісник Одеського національного університету. № 16. 2010. С.13–24.
8. Кокурн О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: монографія. К.: ДП «Інформ.-аналіт. агентство». 2012. 200 с.
9. Кордялис К.К. Взаимосвязь между показателями психосоциального здоровья и мотивации к учебе. Вопросы психологии. 2006. № 2. С. 24–30.
10. Кошонько Г.А. Развитие эмоционального интеллекта студентов-психологов. Психологические науки. № 4. 2013. С. 341–350.
11. Люсин Д.В. Современные представления об эмоциональном интеллекте. М. 2004. С. 29–36.
12. Меер Дж. Психология эмоционального мышления. Хрестоматия по общей психологии. Психология мышления. М.: Изд-во МГУ. 1981. С. 123–129.
13. Носенко Е.Л. Емоційний інтелект: концептуалізація феномена, основні функції. К.: Вища школа. 2003. 126 с.
14. Оришкевич В.М. Вміння контролювати свої емоції. Психолог. 2008. № 2 (290). С. 23–25.
15. Фурман В.В. Емоційний інтелект як метакомпетенція особистості. Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка. Вип. № 27. К.: Київський університет імені Бориса Грінченка. С. 82–85.
16. Шабанов С., Алешина А. Эмоциональный интеллект. Российская практика. М.: Манн, Иванов и Фербер, 2014. 448 с.
17. Bar-On R. Emotional Intelligence Inventory (EQ-i): Technical Manual. Toronto. Canada Multi-Health Systems. 1997.
18. Robert K. Cooper, Ayman Sawaf. EQ inteligencia emocionalna w organizaciii zarzadzaniu. Warszawa, 2000. 423 s.
19. Salovey P., Mayer J.D. Emotional intelligence. Imagination, Cognition, and Personality, 1990. Vol. 9. P. 185–211.
20. Thorndike R.K. Intelligence and its uses. Harper's magazine, 1920. С. 227–335.